

CAHİLİYE VE ASR-I SAÂDETTEKİ EVLİLİK ÖNCESİ UYGULAMALARIN İSLAM HUKUKUNA YANSIMALARI*

Arş. Gör. Elif Kübra TÜRKMEN**
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ACAR***

Özet: İnsan hayatının önemli dönüm noktalarından olan evlenme ve boşama hadiseleri, toplumların dinî, hukukî ve ekonomik anlayışlarını yansıtmaları bakımından pek çok alanda araştırma konusu olmaktadır. Bu çalışmanın konusu, Kur'an'ın indirildiği ve daha çok Arap kültürünün hâkim olduğu Cahiliye dönemindeki evlenmelerin İslam aile hukukuna yansımalarıdır. Kur'an, belli bir dönemde kendi örf ve adetleri olan belli bir topluma indirilmiştir. Kur'an ilk muhatap olunan toplumun kültürel, ictimâî ve dinî yapılarının dikkate alındığı ve onların dillerini, adetlerini, yaşayışları çok iyi bilen bir peygamber aracılığıyla mesajını iletmıştır. Dolayısıyla İslam'daki hükümlerin pek çoğunda doğrudan ya da dolaylı olarak o dönemin etkileri görülmektedir. Amacımız, bu etkiyi aile hukuku özelinde incelemektir. Neticede o dönemin aile yapısını bilmek, Hz. Peygamber ve sahabenin uygulamalarına "bugünden" değil "başladığı günden ve yerden" bakabilmeyi sağlayacak bir bakış açısı kazandıracaktır. Bu düşünceden hareketle, İslam'ın ortaya koyduğu hükümlerde indiği ortamın etkisini araştırmak ve İslam Aile Hukukuna Cahiliye dönemi adetlerinin etkisini incelemek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Evlenme, Cahiliye Dönemi, İslam Aile Hukuku

The Djähiliyya and Prophet Mohammad Period's Reflections of Pre-marriage Applications in Islamic Family Law

Abstract: Marriage and divorce, which is one of the important turning points. of human life, is the subject of research in many areas in terms of reflecting religious, legal and economic understanding of societies. The subject of this study is the reflection of the marriage and divorce during the period of Jahiliyya where the Qur'an was abolished and Arab culture was dominant. The Qur'an was reduced to a certain society with its. own customs, İn a certain period. The Qur'an conveyed its. message through a prophet who took into account the cultural, religious and religious structures of the first society and who knew their languages, customs and lives. Therefore, most of the provisions in Islam have direct or indirect effects. of that period. Our aim is to examine this effect in the context of family law. As a result, knowing the family structure of that period will give the perspective of the Prophet and his friends to be able to look at the practices of "the day" and "the place" where "not today" began. From this point of view, it is aimed to investigate the effect of the environment in the provisions of Islam and examine the effects. of the customs of the period of ignorance to Islamic Family Law.

Keywords: Islamic law, Marriage, The period of ignorance, Islamic family law.

* Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Dalında hazırlanan "Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evliliklerin İslam Hukukuna Yansımaları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı,
ORCID: 0000-0001-5891-5244. e.kubraarslangiray@windowslive.com

*** Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, abacar42@hotmail.com.
ORCID: 0000-0002-5753-6346

GİRİŞ

Aile kurumu ilk defa Hz. Adem ile Havva'nın Allah tarafından takdiri kurulmuş dolayısıyla insanlığın tarihi kadar geçmişe sahiptir. Zamanla bu ailenin kuruluşu, görev ve sorumlulukları örf adetlere bağlı olarak toplumdan topluma farklılıklar göstererek devamını sürdürmektedir. Hicaz bölgesinde yaşayan İslamiyet öncesi Arap toplumunun da kendine özgü örf ve âdetleri olan bir aile yapısına sahip olması kaçınılmazdır. İslam'la beraber bu yapı genel hatlarıyla muhafaza edilmekle birlikte, evlilik ve boşanmayla ilgili bazı uygulamalar ıslah edilirken bazıları ise tamamen ilga edilmiştir.

İslam'da aile yapısı, fizikî olarak çok büyük değişime uğramamış; ancak hukukî, dinî ve ahlaki yönden daha sağlam temeller üzerine inşa edilmiş ve sınırları net bir şekilde çizilmiştir. Cahiliyedeki aile yapısından farklı olarak, İslam'da kurulan aile yuvası çok ciddi hukukî çerçeveye sahiptir. Harici bir özellik olan Arap toplumunun ataerkil aile yapısını muhafaza etmekle beraber, karı kocadan her birine sorumluluk paylaşımı yaparak bu yapıya yeni bir boyut kazandırmıştır. “Koca ailenin çobanı olup idaresinden sorumludur. Keza kadın da kocasının, evinin ve evladının çobanı olup idaresinden sorumludur”¹ hadisi, eşler arasında görev dağılımı yaparak evliliğin iki taraf arasında bir ortaklık olduğunu göstermektedir.

Çalışmamız, Mehmet Kasım Abdüssamet Bakkaloğlu'nun “Cahiliye Dönemi Aile Hukuku” isimli yüksek lisans tezi ile Emrah Dindi'nin “Kur'an'da İslam Öncesi Kültür” adlı eseriyle benzerlik gösterdiği kısımlar olmakla beraber İslam Hukukuyla bağlantı kurulması noktasında bu çalışmalardan farklılık arz etmektedir.

Arapların Cahiliye dönemindeki aile yapısını, kadına bakış açılarını, evliliklerin kurulma ve sonlandırılma süreçlerini incelemek, İslam Tarihi için olduğu kadar İslam Hukuku açısından da önemlidir. Zira İslam'ın gerçekleştirdiği değişimi anlayabilmek için kendinden önceki toplumun hayatının bilinmesi gereklidir. İslam'ın özellikle aile hukukunda toplumu getirdiği seviyenin anlaşılması açısından Cahiliye dönemini incelemek büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple makalede, evlilik öncesi durum, evliliğin kurulması, çeşitleri ve sonlandırılması gibi konular ilk olarak Cahiliye döneminde incelenip daha sonra İslam'ın bunlara karşı tutumu ve bu sürecin İslam Hukuku'na yansımaları kronolojik bir sırayla tespit edilmeye çalışılacaktır.

1 Buhârî, “Rikak”, 17; Müslim, “İmâret”, 5.

1. CAHİLİYE'DE VE İSLAM'IN İLK YILLARINDA EVLİLİK ÖNCESİ UYGULAMALAR

1.1. Evlenme Engelleri

İki kişi arasında evlenme engeli teşkil eden hususlar hukuk sisteminde birçoğunda benzerlik arz etmektedir. İslam Dini de Cahiliye döneminde Araplar arasında evlenme engeli olarak görülen hususların pek çoğunu onaylamıştır. Bunun yanı sıra İslamiyet'ten önce evlenme engeli sayılmayan bazı durumlar İslam tarafından nikâh engeli olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan fıkıh kitaplarında görülen “ebedî” ve “geçici” evlenme engelleri tasnifini Cahiliye döneminde de görmek mümkündür. Ebedî evlenme engelleri kan bağı, sıhriyet ve süt sebebiyle oluşmaktadır.

Cahiliye döneminde anne, anne ve babanın annesi, kız, kız kardeş, kız kardeşin kızı, erkek kardeşin kızı, kızın kızı, hala, teyze gibi kimselerle² yani yukarıda sayılan ve birbirine kan bağı ile bağlı olan kişilerle evlenilmiyordu. Bu uygulama İslam Hukukunda da olduğu gibi korunmuş (ibkâ) ve haramlık hükmü devam ettirilmiştir. Nesep/kan bağı yönünden evlenilmesi haram olan bu kadınlar Kur'an'da “*Analarımız, kızlarımız, kız kardeşlerimiz, halalarımız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kızkardeşin kızları... size haram kılındı.*”³ ayetinde zikredilmiştir. Öte yandan Hicaz topraklarının bir tarafının İran diğer tarafının da Roma İmparatorluğu ile komşu olması sebebiyle ve belki de bu iki devletin hukukunun da tesiriyle⁴ Cahiliye Arapları da evlat edindikleri kimseleri kendi çocukları gibi yani kan bağı ile kendi soylarından geliyormuş gibi kabul ediyorlar ve yukarıda sayılan kişileri aynı zamanda evlat edinilen kimse için de geçerli olacak şekilde evlenme engeli olarak görüyorlardı.⁵ Evlatlık müessesini kabul etmeyen İslam ise bu durumun evlilik engeli oluşturması durumunu ilga ederek, bu uygulamaya son vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Allah'ın emri doğrultusunda⁶ evlatlık edindiği Zeyd'in eşi Zeyneb ile o boşandıktan sonra evlenerek Arap geleneğini kaldırmıştır.

İslamiyet'ten önce sıhriyet yani hısımlık suretiyle oluşan evlenme engeli sadece evlendikleri kadınların anneleri (kayınvalide) ve kendi oğullarının ya da kendi oğulları gibi gördükleri evlatlıklarının kadınları (furû'un hanımları) için söz ko-

2 İbn Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, s. 325.

3 Nisâ 4/23.

4 Ebu Zehra benzer anlayış ve uygulamaların Roma ve Yunan hukuklarında da olduğunu kaydeder. Bk. Ebu Zehre, *Tanzîmü'l-İslâm li'l-müctema'*, s. 125.

5 İbn Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, s. 324; Alûsî, *Bulûğü'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, II, 52; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi tarihî'l-Arab kable'l-İslâm*, V, 529; Ebu Zehra, *Tanzîmü'l-İslâm li'l-müctema'*, s. 125.

6 Ayette “*Müminlere evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni (زَوْجًا كَهَا) o kadımla evlendirdik*” buyrulmaktadır. Bk. el- Ahzâb 33/37.

nusuydu.⁷ Bunlardan evlatlıkların eşleri dışındakilerini İslam da aynı şekilde haram saymış, bununla beraber Cahiliyede haram sayılmayan babaların eşlerini ve evlendikleri kadınların kızlarını da sıhrî hısımlığa dâhil etmiştir.⁸ Böylelikle İslam Hukukunda sıhrî hısımlık sebebiyle bir kadın ya da erkek;

- Eşinin annesi, babası ya da bunların anne ve babaları ile (eşlerin usulü),
- Erkek, karısının başka bir evlilikten olma çocukları veya torunları ile (karının furû'u),
- Erkek, kendi annesinden başka babasının diğer hanımları ile (usulün eşleri),
- Erkek ya da kadın, çocuklarının ya da torunlarının eşleriyle (furû'un eşleri) evlenemez.⁹

Süt emme yaşında iken bir bebeği sütanneye emzirtme uygulaması Cahiliyede yaygın bir gelenek idi. Nitekim Hz. Peygamber de Hz. Halime tarafından emzirilmişti.¹⁰ Süt çağında iken aynı anadan süt emmek suretiyle oluşan süt akrabalığı Cahiliye döneminde de biliniyor, sınırı belli olmayacak şekilde evlenme engeli de oluşturuyordu. İslâm'dan önce sütanneleikten doğan bazı hukukî sonuçlardan söz edilse de bunun çerçevesi tam olarak İslam'la beraber çizilmiştir. Kur'an'da "...sizi emziren sütanneleğiniz ve süt kardeşleğiniz ...size haram kılındı"¹¹ buyrulurken süt emmenin bir evlenme engeli olduğu belirtilmiş ve Cahiliyedeki süt kız kardeşle evlenilebileceği anlayışı iptal edilmiştir. İslam hukukçuları da "Allah, nesepden haram kıldığını süttan de haram kıldı"¹² hadisini esas alarak "nesep veya sıhriyet sebebiyle evlenilmesi haram olan herkes, süt sebebiyle de haram olur" şeklinde bir kaide ihdas etmişlerdir.¹³ Fakat süt akrabalığı tüm yönleriyle nesep akrabalığına benzemekle beraber, nafakasından sorumlu olmama ve mirasçı olamama yönünden nesep akrabalığından farklılık arz etmektedir.

Cahiliyede sadece kadının başkasıyla evli olması ya da kişinin karısını üç talâkla boşanmış olması geçici evlenme engeli olarak görülürdü.¹⁴ İslam Huku-

7 Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumunu*, s. 239.

8 "Geçmişte olanlar bir yana, babalarımızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur". Bk. Nisa 4/22.

9 Nisâ 4/22-23. Ayrıca bk. Cezîrî, *Kitabu'l-Fıkh ale'l- mezâhibi'l-erba'a*, IV, 62; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, VII, 133; Hafîdu İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid* II, 57; Çeker, *Süt Akrabalığı*, s. 68.

10 Hudari Bek, *Nûru'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselin*, s. 16.

11 en-Nisâ 4/23.

12 Tirmizî, "Rada" 1.

13 Şâfiî, *el-Ümm*, V, 25; Serahsî, *el-Mebcut*, V, 261; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* II, 124; Hallâf, *Ahkâmu ahvâli'sh-shahsiyye*, s. 47; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 137.

14 Cevâd Ali, *el-Mufassal*, X, 200.

kunda ise bu engellerin sınırları genişletilerek o günkü örf ıslah edilmiştir. Bu iki engele “*din farklılığı, iddet bekleme hali ve sıhrî civar hısımlığı*” da (nikâhında olan karısının kardeşi, halası ya da teyzesi) eklenerek geçici evlenme engellerinin sınırı genişletilmiştir.

İki kişi arasında evlenme engeli oluşturan *din farklılığı*, herhangi semavî bir dine mensup olmayan bir kişi ile Müslüman bir kimsenin arasında söz konusu olduğunda kadın ve erkek arasında bir fark yoktur. Yani her ikisinin de mutlaka bir yaratıcı inancına sahip olmaları zorunludur. Müslüman kadın ya da erkek semavî bir dine inanmayan, -ateist- biriyle evlenemez. Zira Kur’an’da müşrik bir kimseyle Müslümanın evlenmesi kadın erkek ayrım yapılmaksızın “*İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla ve iman etmedikleri sürece de erkeklerle evlenmeyin...*”¹⁵ mealindeki ayetle öncelikle “mutlak olarak haram” kılınmıştır. Bu ayetin nüzülü üzerine Hz. Peygamber’in kızı Hz. Zeynep, o dönemde müşrik olan kocası ve teyzesinin oğlu Ebu’l-As b. Rebî’i terk ederek Medine’ye geldi ve hicri altıncı yılın sonuna kadar Hz. Zeynep Medine’de, kocası ise Mekke’de yaşadı.¹⁶ Daha sonra nazil olan ayetle ise Müslüman bir erkeğin en azından ehl-i kitap bir kadınla evlenmesine, kadının iffetli olması ve mehrinin verilmesi şartıyla izin verilmiştir.¹⁷ Fakat İslam hukukçuları, “*...Müslüman kadınlar kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de Müslüman kadınlara helâl olmazlar.*”¹⁸ ayetini delil kabul ederek Müslüman bir kadının Ehl-i kitap bir erkekle evlenmesine asla cevaz vermemişlerdir. Bu görüş hakkında icma oluşmuş olup konu hakkında hiçbir mezhepte farklı bir görüşe rastlanılmamaktadır.¹⁹

1.2. Evlenecek Adaylar Arasında Denklik/Kefâet

Arapların çölde yaşayanlarına “bedevî”, şehirlerde yaşayanlarına ise “hadarî” denilmiş, yaşayış tarzlarına göre de iki farklı örf oluşmuştu. Dolayısıyla eşler arasında denklikte aranan kriterler de iki yaşam şekli arasında farklılık göstermekteydi. Bedevîler çöl ortamının çetin hayat şartlarının bir sonucu olarak erkekte güç, kuvvet ve cesaretin varlığını önemserlerdi. Buna mukabil erkek de onun denginde sayılabilecek, doğurganlığı yüksek genç bir kız ile evlenmeye önem verirdi.²⁰

15 Bakara II, 221.

16 Uraler, “Zeynep”, *DİA*, XLIV, 355.

17 Mâide, 5/5.

18 Mümtehine 60/10.

19 Dalgın, *İslam Hukuku Açısından Müslüman Bayanın Ehl-i Kitap Erkeklerle Evliliği*, s. 134.

20 Termâninî, *ez-Zevâc inde'l-Arab fi'l-câhiliyye ve'l-İslâm*, s.123.

Şehirlerde yaşayanlarda ise denkliğin ölçütünü “hür”ler ve “köle”lerden oluşan toplumsal sınıflar belirlerdi. Neslin, soylu ve aynı zamanda sağlıklı olması için evlilikte nesebe büyük önem veren Cahiliye şehirlileri kadın ya da erkek olsun genellikle nesepe yönünden üstün kabul edilenlerden aynı statüde olanlarla evlenmeye gayret ederlerdi. Mesela Mekke’de Kureyşliler, Kureyşlilerden başkasıyla evlenmezler, yüksek tabakadan bile olsa diğerlerinin onlara denk olmadığını düşünürlerdi.²¹ Annesi cariye olan kişilerin ise kendileri gibi cariyelerden olan kişilerle yani “hecin” sıfatlılarla evlendirilmeleri önemli bir adetti.²²

Kur’an-ı Kerim’de “kefâet/denklik” kavramı sadece Allah’ın dengi hiçbir varlık bulunmaması²³ şeklinde sözlük anlamıyla kullanılmıştır. Evlilikte erkeğin evlenmek istediği kadına²⁴ eşit veya ondan daha şerefli olması manasındaki istilâhî tanımıyla²⁵ kefâet Kur’anda yer almamaktadır. Bu durum, İslam hukukçularını evlilikte eşler arasında denkliğin gerekliliği hususunda ayrılığa düşürmüştür. Fakihlerin çoğunluğu akıl ve sünnet delillerine dayanarak denkliği evliliğin lüzum şartı olarak görürken bir grup âlim ise denkliği evliliğin ne sıhhat ne de lüzum şartı olarak görmüştür.

Abdullah b. Mesûd (ö. 32/652) başta olmak üzere Hasan el-Basrî (ö. 110/728), es-Sevrî (ö. 161/778), Ebu Hasen el-Kerhî (ö. 340/952) ve İbn Hazm (ö. 456/1064) gibi fakihler, Kur’anda denkliğin gerektiğine dair açık bir hüküm bulunmaması sebebiyle eşler arasında din birliği dışında başka bir şartı gerekli görmezler. Ayrıca Asr-ı Saâdet’te Hz. Peygamber’in toplum nezdinde birbirine denk görülme kimseleri evlendirdiğine dair pek çok örnek zikredilir. Mesela, Hz. Peygamber hür kadınları Ebu Hind ve Bilal-i Habeşî gibi azatlı kölelerle evlenmeye teşvik etmiştir. Böyle kimselerle evlenmeye teşvik etmesi²⁶ denkliğin evlilikte şart olmadığı gösterenler için delil olmuştur. Hz. Peygamber’in azatlı bir köle olup Kureyşli olmayan Bilal’in hür ve Kureyşli bir kadınla evlendirilmesini emretmesi ile halasının kızı Zeynep’i kendi azatlı kölesi Zeyd’le evlendirmesi de nesebe önem vermediği ve bu açıdan eşler arasında denklige itibar etmediği şeklinde yorumlanmıştır.²⁷

21 Termânîni, *ez-Zevâc inde'l-Arab*, s. 123- 124; Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, s. 27.

22 Cevâd Ali, *el-Mufassal*, IV, 641-643.

23 İhlas 112/4.

24 Hallâf, *Ahkâmu'l-ahvali'sh-shahiyye fi'sh-şer'ati'l-İslâmiyye*, s. 69.

25 Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, II, 65.

26 Ebu Dâvud, “Nikâh”, 26.

27 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi fi tertibiş-şerâi*, III, 583.

Yukarıdaki fakihlerden farklı olarak çoğunluğa göre, evlilikte denkliğe itibar edilmesi gerekir. Bu âlimlere göre Kur'an'daki “*Zina eden erkek zina eden veya müşrik olan kadından başkasıyla evlenemez*”²⁸ ve “*Hiç mü'min, fasık gibi olur mu? Bunlar (elbette) eşit olmazlar*”²⁹ ayetleri eşler arasında denkliğin bulunması gerektiğine işaret etmektedir.³⁰ Aynı şekilde Hz. Peygamber de ashabına evlenirken denkliği gözetmelerini emretmiştir. Konuyla ilgili olarak Hz. Ayyşe'den gelen rivayette Hz. Peygamber “*Neslinizi devam ettirecek olan nutfenizi seçiniz. Denklerinizle evleniniz. Kadınlarınızı denkleriyle evlendiriniz*”³¹ buyurmuştur. İmam Şâfi'ye (ö. 204/820) göre ise nikâhta denkliğin asıl delili Büreyde'den rivayet edilen hadistir.³² Bu hadiste ashaptan bir kız babasının kendisini seviyesi düşük olan amcasının oğluyula onun seviyesini yükseltmek için evlendirdiğini Hz. Peygamber'e şikâyet etmiş, bu şikâyet üzere Hz. Peygamber o kızı akitte muhayyer bırakmıştır.³³ Şâfiilere göre kadının kendine denk olmayan biriyle evlendirilmesi halinde akdin bağlayıcılığının kadının onayına bırakılması nikâhta kefâetin gözetilmesi gerektiğini gösterir. Hanefî bir fakih olmasına rağmen İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), nikâh konusunda kefâeti kabul etmenin, evlilikten arzulanan maslahatın gerçekleşmesine vesile olacağını, çünkü şeriatın evlilikten muradının, bir ömür eşler arasındaki karşılıklı maslahatı düzenlemek ve böylelikle birbirine yabancı olan iki insanı yakınlaştırmak³⁴ olduğunu kaydeder. Dikkat edilirse kefâet konusunda iki farklı görüşü savunan fakihlerin iddialarını kuvvetlendiren sarîh bir ayet bulunmamaktadır. Ortaya koydukları icthatlar ise, zikredilen hadisleri daha çok hayat tecrübelerine göre yorumlamalarından kaynaklanmaktadır denilebilir.

Denklik, sadece İslam Hukukunun ortaya koyup tartıştığı bir mesele olmaktan öte toplumda var olan ancak sınırlarını her toplumun kendi anlayışının belirlediği bir vakiydir. Bu açıdan bakıldığında eşler arasında denklik aranmasında İslamiyet öncesi ve sonrası arasında öz itibarıyla bir fark yoktur. İkisi arasındaki fark, sadece denklikte aranan vasıflarda olup bu da örf ve zamana bağlı olarak değişebilen ârizî bir durumdur. Zira İslamiyet'ten önce erkeğin gücünün bir göstergesi olarak kabul edilen öldürdüğü adam sayısı, İslamla beraber erkekte aranan

28 Nur 24/3

29 Secde 32/18

30 Şirbinî, bu delillendirmeye ilgili “Evlilikte denklik için bu iki ayet delil getirilir ancak ikisi üzerinde de düşünmek gerekir. Zira ilk ayet neshedilmiş, ikincisi de kâfir ve Müslüman hakkındadır.” der. Bk. Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 223.

31 İbn Mâce, “Nikâh”, 46.

32 Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhi Münteka'l-ahbâr*, s. 1197.

33 İbn Mâce, “Nikâh”, 12.

34 İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, III, 283.

bir kıstas olmaktan çıkmıştır.³⁵ Bununla beraber hürriyet vasfı Cahiliyede olduğu gibi İslamiyet'te de eşler arasında denk olmasına riayet edilen bir kıstas olarak devam etmiştir. Dolayısıyla İslam asabiyete dayalı bir denklik yerine dinî, toplumsal, iktisadî, ahlakî gerekçelerin yanında örf ve adetlerin de dikkate alındığı bir şart olarak denkliği muhafaza etmiştir.

1.3. Evlenilecek Kızın Görülmesi

Araplar İslam'la müşerref olmadan önce evlilik akdini diğer akitler gibi görürlerdi. Velayetleri altında bulunan kızları evlendirmeleri, ellerindeki eşyayı satmalarıyla eş değerdî. Genelme yapmak doğru olmamakla beraber yaygın olan teâmüle göre kızların kiminle, ne kadar mehîre, ne zaman evleneceğine veliler karar verir, kızlara ise bu karara uymak düşerdi. Bu yüzden bir kadınla onu görmeden evlenmek Cahiliyede rastlanan bir uygulamaydı.³⁶

Kadının nikâh akdinin konusu değil akdin taraflarından biri olduğunu ikrar eden İslam, hayat boyu beraber yaşamayı hedefleyen iki kişinin birbirlerini görmeden, tanımadan evlenmelerini hem kişisel hem de toplumsal açıdan uygun görmemiştir. Çünkü evlenmeden önce evlenecek tarafların birbirlerini görmeleri, gördüklerini kabul etmeleri, ileride bedenî, rûhî ve fikrî bakımdan ünsiyet kurabilecekleri hususunu incelemeleri, evlilik sonrası çıkması muhtemel bazı ailevî problemleri en aza indirmesi bakımından önemlidir.³⁷

Kurulacak yuvanın sağlam temeller üzerine bina edilmesi için her fırsatta ashabına tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber, evlenmek isteyenlere müstakbel eşlerini bizzat kendilerinin görmesini tavsiye etmiş, gördükten sonra evlenmenin aile mutluluğu ve devamlılığı için önemli olduğuna işaret etmiştir. Bu konuda, bir kadınla evlenmek isteyen Muğîre b. Şu'be'ye Hz. Peygamber'in, onu görüp görmediğini sorduktan sonra görmediğini öğrenince "O kadını gör, çünkü görmek, uyum sağlamanız ve evliliğinizin devamı bakımından daha uygundur"³⁸ mealindeki hadisi delil kabul edilir.

35 Denklikte aranması gereken vasıflar hususunda mezhepler farklı görüşler ortaya koymakla birlikte hepsi "dinî bakımdan denklik" konusunda ittifak etmişlerdir. Hanefî ve Hanbelîler "mal" konusunda denklikte ittifak ederken, Malikîlerin dışındakiler "hürriyet, soy ve meslek"te; Malikî ve Şâfiîler ise "cüzam, delilik, alaca hastalığı ve kötü kokma" gibi ayıplardan salim olmada ittifak halindedirler. Bk. Serahsî, *el-Mebsut*, V, 24-26; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 391; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 221-223; Zuhayfî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, VII, 240- 241.

36 Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", s. 29.

37 Acar, "İslam Hukuku Açısından Nişanlanma", s. 84.

38 Müslim, "Nikâh", 74-75; Tirmizî, "Nikâh", 5; İbn Mâce, "Nikâh", 9.

Evlenmek isteyen tarafların birbirlerine bakabilecekleri yerler konusunda mezhepler ayet ve hadislerden hareketle farklı ictihatta bulunmuşlardır. Hanefi, Mâlikî ve Şâfiîlere göre, evlenmek isteyen erkek, kadının ellerine ve yüzüne bakabilir. Ebu Hanife (ö. 150/767) buna ayakları da ilave etmiştir.³⁹ El ve yüze müsaade edilmesinin sebebi, Allah Teâlâ'nın bu ikisini "...kendiliğinden görünen kısım"⁴⁰ olarak nitelemesidir. Bunun dışındaki yerlerin ise açılması haram kılınmıştır. Hanbelî Mezhebi ise sınırı biraz daha genişletmiş, kadının günlük ev işlerini yaptığı sırada görünen yüz, boyun, baş, el, ayak, bacak gibi uzuvlarına bakılmasına cevaz vermiştir.⁴¹ Kadının erkekte bakabileceği yerler konusunda Mâlikîler bunu el ve yüzle sınırlandırmıştır. Diğer mezheplere göre ise erkeğin göbekte diz kapağı arasından oluşan avret mahalli dışında bedeninin her tarafına bakılmasına müsaade edilmektedir.⁴²

Her ne kadar önemsenmese de evlenmeden önce çiftlerin birbirini görebilmesi İslamiyet'ten önce de mümkün olan bir durumdu. Ancak İslam'ın evlenmeden önce kadın ve erkeğin birbirini görmesine teşvik etmesi, bunun kurulacak aile yuvalarının daha sağlam olması için önemli olduğunu göstermektedir.

2. CAHİLİYEDEKİ EVLİLİK ÇEŞİTLERİ VE İSLAM'IN BUNLARA KARŞI TUTUMU

İslamiyet'ten önce Araplar arasında nikâh adı altında çeşitli uygulamalar görülürdü. Bunlardan sadece bu'ûlet nikâhı⁴³ İslam tarafından kabul edilmiştir. Günümüze kadar da uygulanagelen bu nikâh çeşidine göre kişi, evlenmek istediği kızı velisinden istemek suretiyle evlilik talebini kızın yakınlarına iletir, yakınları rıza gösterirse belirlenen bir mehir karşılığında nikâh akdini gerçekleştirirdi.⁴⁴ Bunun dışında Cahiliyede görülen diğer nikâh çeşitleri şu şekildedir:

2.1. İstibda' Nikâhı (نکاح الاستبضاع)

İstibda', Arapça'da yumurta/tohum istemek manasındadır. Mecazen insanların üremesi için kullanılmakta olup asil ve cesur bir erkekten çocuk edinmek için

39 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 31; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 23.

40 "Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini harama bakmaktan korusunlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) kendiliğinden görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler." (Nur 24/31)

41 İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 490-492; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 23.

42 İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 506-507.

43 "Ba'l/ بعل" kelimesi Arapça'da "efendi, melik" anlamlarına gelmekte olup hem koca hem de evlilik anlamında kullanılmaktadır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 58.

44 Alûsî, *Buluğü'l-ereb*, II, 3; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, V, 533.

ondan sperm/meni talep etmek anlamına gelmektedir. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği⁴⁵ Cahiliyedeki dört çeşit nikâhtan biri olan istibda' nikâhı, aybaşı halindeki bir kadın temizlendikten sonra, kocası tarafından kendilerine göre asil olduğu kabul edilen bir erkeğe gönderilerek ondan çocuğu olmasını sağlayacak muamelede bulunması şeklinde uygulanan şeni' bir adetti.⁴⁶

2.2. Gizli Zina Yapma: Hıdn Nikâhı (نكاح الخدن)

Cahiliye dönemine nikâh sayılabilecek uygulamalardan ve genel kabul görmüş olanlardan biri de “hıdn nikâhı” idi. Bu nikâh türü, herhangi bir sebeple açıktan zina yapmaktan çekinen bir kadın veya erkeğin, dost hayatı yaşaması ve ilişkisini gizli gizli sürdürmesi şeklinde uygulanmaktaydı. Farklı bir zina anlayışının hâkim olduğu Cahiliye döneminde açıktan yapılan zina ayıp olarak değerlendirilirken gizli kalan bir zina, zina olarak kabul edilmemekte ve ayıp karşılanmamaktaydı. Bu yüzden gizlilik korunduğu için bu nikâh ayıp ve yasak olarak görülmemektedir.⁴⁷

2.3. Mübadele Yoluyla Nikâhlama: Şigar Nikâhı (نكاح الشغار)

Cahiliye döneminde uygulanmakta olan şigar nikâhı, iki erkeğin velisi buldukları kadınları, karşılıklı olarak ve aralarında mehir söz konusu etmeksizin mübadele yoluyla nikâhlamalarıdır.⁴⁸ Cahiliyede mehir kızın velisine verildiği için her bir kadın diğerinin velisi için mehir yerine geçmekte ve ayrıca bir mehir ödenmemektedir. Bu nikâh, mehri kaldırdığı için sözlükte “kaldırmak, kalkmak”⁴⁹ anlamlarına gelen şağru/ شغر kelimesinden türetilmiştir.

Hanefilerin haricindeki diğer mezhepler şigar nikâhını yasaklayan “İslam'da şigar evliliği yoktur”⁵⁰ mealindeki hadisin illet tespitine gitmemiş ve şigar nikâhını mutlak olarak haram saymışlardır.⁵¹ Hanefiler ise hadisteki yasağın hürmet değil kerahet bildirdiğini söylemişlerdir. Onlara göre böyle bir nikâh akdi aslında sahih olup mehir yerine kadınların hesaba katılarak verilmemesi gibi fasit bir şart eklenmiştir. Bu fasit şartın ortadan kalkması yani iki tarafın da kadınlara mehr-i müsemma ödemesiyle akdin sahih hale dönüşmesi mümkündür.⁵²

45 Buhâri, “Nikâh”, 36.

46 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, V, 538-539.

47 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, V, 545- 546.

48 Alûsî, *Buluğü'l-ereb*, II, 5.

49 Zebîdî, *Tâcü'l- arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, XII, 203; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 417.

50 Buhâri, “Nikâh”, 29; “Müslim”, Nikâh, 50; Ebu Dâvud, “Nikâh”, 14.

51 Sahnûn, *el-Müdevennetü'l- kübrâ*, II, 98- 99; Cezîrî, *el-Fıkh*, IV, 116- 117.

52 Kâsânî, *Bedai'u's-sanâi*, III, 492- 493.

2.4. Kadınların Değiştirilmesi: Bedel Nikâhı (نكاح البدل)

Cahiliye döneminde arada herhangi bir mehir söz konusu olmaksızın iki erkeğin karılarını değiştirmesi, birbirlerinin karısını alması şeklinde gerçekleştirilen nikâh çeşididir.⁵³ Farslar arasında yaygın olan bu değiş-tokuş âdetinin daha sonra Araplara geçtiği belirtilir.⁵⁴ Bu evlilikte şığar nikâhında olduğu gibi kadınların bizzat kendileri mehir bedeli sayıldığı için ayrıca bir mehir verilmezdi,⁵⁵ şeklinde kısa bir izah varsa da İslam Hukukuna göre usulüne uygun bir şekilde boşanmadan ve gerekli iddet beklemeden yapılan bu değiş-tokuş da batıl bir uygulamadır.

2.5. Üvey Anneyle Evlenme: Makt Nikâhı (نكاح المقت)

Cahiliye Arapları arasında yaygın⁵⁶ ve bilinen⁵⁷ nikâhlardan biri olan makt nikâhı, bir kimsenin babasından kalan dul veya boşanmış bir kadınla evlenmesidir. Bir adamın ölmesi ya da boşanması durumunda oğlu (yoksa erkek yakını) elbisesini üvey annesinin üzerine atmak suretiyle mehir vermeden üvey annesini nikâhlardı. Bu nikâhtan meydana gelen çocuğa “maktı” denirdi.⁵⁸ Bu nikâha “ortak, şerik” anlamlarına gelen “dayzen” kelimesinden hareketle “nikâhu'd-dayzen/نكاح الضيزن” de denmiştir.⁵⁹ Zira üvey annesiyle evlenen kişi, üvey annesini nikâhlamakla babası ile bir nevi ortak haline gelmektedir.

2.6. Süreli Evlenme: Müt'a Nikâhı (نكاح متعة)

Cahiliye döneminde uygulanmış nikâh çeşitlerinden biri de, sözlükte “tatma, yararlanma” anlamlarına gelen “müt'a” kelimesinden türetilmiş müt'a nikâhıdır.⁶⁰ Müt'a, geçici bir evlenme şekli olup aralarında dinen evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının, erkeğin kadına vereceği bir ücret ya da bedel karşılığında sınırlı bir süre karı-koca hayatı yaşamaları hususunda anlaşmalarına denir.⁶¹ Müt'a nikâhında da sahih nikâhta olduğu gibi kadın iddet beklemekteydi.⁶²

53 Alûsî, *Buluğü'l-ereb*, II, 5.

54 Termânîni, *ez-Zevâc inde'l-Arap*, 28-29.

55 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, V, 537.

56 Râzi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 63.

57 İbn Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, 325.

58 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 90.

59 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 254.

60 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII, 328- 329.

61 Alûsî, *Buluğü'l-ereb*, II, 5; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, V, 536- 537.

62 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, V, 537.

İslamiyet'ten önce var olan nikâh çeşitlerinden müt'a nikâhı, İslam'ın ilk yıllarında birkaç defa savaş için çıkılan seferler esnasında uygulanmıştır. Ancak Ehli Sünnet âlimlerine göre bu nikâh daha sonra Peygamberimiz tarafından yasaklanmıştır.⁶³ Yasaklamanın tarihi hususunda farklı rivayetler bulunmakla beraber⁶⁴ nihâi olarak Hz. Peygamber'in veda haccında yaptığı konuşmada bu nikâh çeşidinin ebediyen yasaklandığı rivayet edilmiştir.⁶⁵

2.7. Anlaşmalı Grup Birlikteliği: Raht Nikâhı (نكاح الرهط)

Cahiliye döneminde on kişiden daha az bir erkek grubunun toplanıp bir kadınla birlikte olmasına raht nikâhı denir. Kadın hamile kalıp çocuğu dünyaya getirince beraber olduğu erkeklere haber yollar, bu kimselerden hiçbiri gelmemezlik edemezdi. Gelenlere “Hepiniz daha önce yaptığınız işi hatırlıyorsunuzdur, ben bir çocuk doğurdum ve bu çocuk falan kişinin çocuğudur” diyerek içlerinden birine nispet ederdi. Kendisine çocuk isnad edilen erkeğin bu çocuğu kabul etmemesi gibi bir durum mümkün olmazdı.⁶⁶

2.8. Biğâ' Nikâhı (نكاح البغاء)

Cahiliye döneminde var olan bir tür zina olup, ücret karşılığı kadının isteyen herkesle birlikte olmasına biğâ nikâhı denir. Böyle kadınlar, kendileriyle irtibat kurmak isteyenler için işaret olsun diye kapılarına bayrak asarlar ve her geleni kabul ederlerdi. Kadın hamile kalıp çocuk doğurduğu zaman erkekler kadının yanına toplanır, toplumda tecrübesiyle ün kazanmış ve “kâif” denilen bilirkişi⁶⁷ ça-

63 Şiânın İmamiye koluna göre mut'a nikâhı “Kadımlardan faydalanmanıza karşılık olmak üzere kararlaştırılmış olan ücretlerini verin” (Nisa 4/24) ayetinin delaletiyle İslam'da yasaklanmamıştır. Ayette geçen “faydalanma”dan kastedilen mut'a nikâhıdır. Ayrıca İbn Mesud, İbn Abbas ve Ubey b. Ka'b'in bu ayetin “faydalanmanıza karşılık” kısmına “tayin edilen vakte kadar” diye okuduklarını, bunun da mut'a nikâhına delalet ettiğini söylerler. Ancak Ehli Sünnet şâz olduğu gerekçesiyle bu kiraatle amel etmez. Bk. Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi sahihi Müslim b. Haccâc*, IX, 255- 256.

64 Müt'a nikâhının yasaklığı hakkında “kıyamet gününe kadar” kaydını taşıyan hadis [İbn Mâce, Nikâh 44; Sa'nânî, *el-Musannef*, VII, 504] gerek Mekke'nin fethi gerekse Vedâ haccına atf yapan rivayetlerinin bulunmasına Kurtubî (671/1273) şöyle izah getirmektedir: Resûlullah'ın herkesin duyması ve artık kimsenin şüphede kalıp helallik iddiasında bulunmaması için, ayrıca Mekke'de bu usulün yaygın olmasından dolayı Vedâ haccında bu yasaklık hükmünü tekraren zikretmiş olması muhtemeldir. Bk. Dönmez, “Müt'a”, *DİA*, 3II,179; Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 47.

65 İbn Mâce, “Nikâh”, 44.

66 Buhârî, “Nikâh”, 37.

67 Sözlükte, “iz sürme; doğan çocuğun dış görünüşüne bakarak nesebini tesbit etme” anlamlarına gelir. Bu işle meşgul olanlara kâif, kavâf ve kavvâf denilir. Terim olarak kıyâfe bir kimsenin fiziki yapısına, parmak izlerine ve organlarına bakarak onun nesebi, ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmaktır. Bk. Tayşî, “Kıyâfe”, *DİA*, 2V, 508; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX, 293.

ğırılarak çocuğun kime ait olduğu tespit edilirdi. Bilirkişi, bebeği bu erkeklerden hangisine benzetirse, çocuk onun olurdu. Çocuk kendisine nispet edilen kimse çocuğu kabulden kaçınmazdı.⁶⁸

Cahiliye döneminin aile anlayışına çeşitli düzenlemeler getirerek sağlam bir toplum kurmayı hedefleyen İslam Dini, insan neslinin devamına, nesebin muhafazasına, toplumu meydana getiren ve toplumun temel taşı olan aile müessesesinin ancak sahih nikâhı bağı ile kurulmasına müsaade ederek, cahili bütün evlenme şekillerini kaldırmıştır. Zina, fuhuş ve her türlü gayrı meşru ilişkiyi iffetsizlik sayarak bunlara kapı aralayacak ilişkileri de haram saymış ve şiddetle yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'deki "...Mü'minlerden özgür ve iffetli kadınlar ile sizden önce (kendilerine) kitap verilenlerden özgür ve iffetli kadınlar da; namuslu ve iffetli olmak, fuhuşta bulunmamak ve gizlice dostlar tutmamak şartı ile -onlara ücretlerini (mehirlerini) ödediğiniz takdirde- size (helâl kılındı.) ..."⁶⁹ ayeti o zamana kadar Hicaz bölgesinde görülen bu tür bâtil evliliklerin tamamını ortadan kaldırmıştır.

3. CAHİLİYE DÖNEMİNDE VE İSLAM'DA EVLİLİĞİN KURULMASI

3.1. Nişan (Hitbe)

Evlilik öncesi ayrı bir süreç ve merasim şeklindeki nişanlanma, İslamiyet öncesi Arap toplumunda yaygın değildi. Arapçada "hitbe" kavramı erkeğin kıza olan evlenme arzusunu ilan etmesi anlamındadır.⁷⁰ Araplarda "Kızınızı hitbe için geldik" demek "Kızınızı nikâhlamak için geldik" demektir. Yani "hitbe" kelimesi o dönemde daha çok nikâhla eş anlamda kullanılmaktaydı.⁷¹

Asr-ı Saadet döneminde de hitbe kelimesinin sadece "evlilik talebi" manasında kullanıldığı görülmektedir. Zira Hz. Peygamber'in "Sizden hiç biriniz din kardeşinin evlenme teklifi (hitbe) yaptığı kadına -ilk teklifte bulunan vazgeçmedikçe veya kendisinin istemesi için izin vermedikçe- evlenme teklifinde bulunmasın"⁷² hadisindeki hitbeden kasıt, evlilik teklifidir. Ancak zaman içerisinde bu kavram anlam genişlemesine uğrayarak evlilik teklifinden nikâh akdine kadar geçen süreci kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Fıkıh kaynaklarında da hitbe/nişan tabiri bu süreç için kullanılmakta ve bu süreçle ilgili hükümleri açıklamaktadır.

68 Buhârî, "Nikâh", 36.

69 Mâide 5/5.

70 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 360; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, II, 370- 371.

71 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, IV, 644-645.

72 Buhârî, "Nikâh", 46; Müslim, "Nikâh", 6; Ebu Dâvud, "Nikâh", 18;

Nişanlanma konusunda İslam Hukuku iki noktada düzenleme getirmiştir. Birisi “kimlerle nişanlanılabileceği” yani kimlere evlilik teklifi götürülebileceği, diğeri ise “nişanın bozulmasından doğan neticelerdir.”⁷³ Nişan, evliliğe giden yol olduğundan sadece evlenilmesi şer’an mubah olan kadınlara evlilik teklifi yapılabilir. Evlenme engeli olan biriyle nişanlanamayacağı gibi, Hz. Peygamber’in yasaklamasına binaen bir erkekle evlenme konusunda nişanlanmış kıza teklif götürüp nişanlanmak da her iki taraf için caiz değildir.⁷⁴ Cahiliye döneminde evlenme hususunda adeta yarış yapılır, bir erkek evlenmek istediği bir kadının talibi varken bile ona talip olabilirdi.⁷⁵ Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Hz. Peygamber bu durumu şiddetle kınamış, Müslüman kardeşinin evlilik teklifi üzerine teklif götürülmesini yasaklamıştır. Bir kimse yasağa rağmen teklif üstüne teklifte bulunur ve evlenirse yapılan nikâhın sıhhati noktasında birkaç görüş dışında itiraz eden olmamıştır.⁷⁶ Neticede yasaklanan bir şeyin yapılmasından dolayı günaha girilmiş olmakla beraber gerçekleştirilen nikâh sahihtir.

Netice olarak, evlilik öncesindeki nişanlılık dönemi Cahiliye dönemi ile İslam’ın ilk yıllarında günümüzdeki haliyle mevcut değildi. Nikâh akdinden önce tarafların birbirini tanınmasına fırsat veren böyle bir zaman dilimi çeşitli örflerin de etkisiyle daha sonra ortaya çıkmıştır. Bu yüzden nişanlılıkla ilgili hükümler daha çok mezhep imamlarının hadislere ve sahabe uygulamalarına dayanarak yaptıkları içtihatlarla dayanmaktadır.

3.2. Tarafların Rızası ve Veli İzni

Cahiliye döneminde kızın velisinin evliliğe razı olması yeterli görülür, kızın razı olup olmadığına bakılmazdı. Hz. Peygamber Cahiliyedeki bu anlayışa yeni boyut kazandırmış, evlenecek kadının rızasının alınmasını özellikle tavsiye etmiştir. Kızın rızasını beyan noktasında da çok ince düşünen Hz. Peygamber, kızın hayâ edebileceğinden hareketle susmasının evliliğe rıza göstermek olacağını belirtmiştir. Dul kadın ise evlilik tecrübesi geçirmiş biri olarak bekâr kıza nispeten görüşünü daha rahat ifade edebileceğinden dul kadına bizzat görüşünün

73 Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 44.

74 Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 15.

75 Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i kitap Örf ve Adetleri*, s. 247.

76 İmam Mâlik ve Davud ez-Zâhiri’ye göre bu akit sahih değilken, Mâlikîlerdeki bir başka görüşe göre hâkim zifaktan önce böyle bir olaya vakıf olursa evlilik akdini fesheder. Onun dışında bütün mezheplere göre bu nikâh geçerlidir. Bk. Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 17-18.

sorulmasını ve onun açık beyanının alınmasını buyurmuştur.⁷⁷ Bu durum sadece bir tavsiye olarak kalmamış, kadının rızası alınmadan yapılan nikâhların Hz. Peygamber tarafından feshedildiğine dair hadiseler de rivayet edilmiştir. Mesela Asr-ı Saâdet'te dul bir kadın olan Hansa binti Hizâm, kendi rızası dışında babası tarafından nikâhlanmasını Hz. Peygamber'e şikâyet etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber bu nikâhı feshetmiştir.⁷⁸

Rıza ve izin konusunda gerek rivayetlerin değerlendirilmesi gerek Asr-ı Saadet'te görülen farklı uygulamalar İslam Hukukunda farklı içtihatları da beraberinde getirmiştir. Kızın velisi tarafından evlendirilmesiyle alakalı doğrudan bir ayet nazil olmadığından konuyla ilişkilendirilen aynı ayetin mezheplerce farklı yorumlandığı görülmektedir. Nitekim nikâhla ilgili olarak nazil olan "*o kadınların kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayınız.*"⁷⁹ ayeti Hanefiler tarafından farklı, diğer üç mezhep tarafından farklı yorumlanmıştır.

Hanefî mezhebine göre bu ayette evlenme fiili kadınlara yönelik siygayla kullanılarak evlenme durumu bizzat onlara dayandırılmıştır. Bu da, kadının irade beyanıyla nikâh akdinin gerçekleşebileceğine delildir. Bu ayette olduğu gibi yine evlenme fiilinin kadına izafet edildiği "*...kendisini peygambere hibe eden mümin kadın...*"⁸⁰ ve "*...Eğer erkek kadını (üçüncü kez) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması helal olmaz...*"⁸¹ ayetleri de evlenmenin bizzat kadınların kendileri tarafından yapılabileceğini gösteren delillerdir. Yukarıda zikredilen Hansa hadisesinde de babaların kızları üzerinde evlilik konusunda bir otoritelerinin bulunmadığının vurgulanması ve Hz. Aişe'nin, erkek kardeşi Abdurrahman'ın kızı Hafsa'yı babası olmadan Münzir İbn Zübeyr ile evlendirmesi, kadının velisi olmadan hatta velisinin iznine gerek duymadan evlenebileceği görüşünü destekleyen uygulamalar olarak zikredilir.⁸²

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise velinin rızası, nikâhın şartlarından olup evlenecek kadının veya kadın temsilcinin rızasıyla nikâh kıyılmaz. Bir kadın kendi kendini ve başkasını evlendirse veya evlendirme konusunda başkasını vekil kılmış olsa, nikâhın şartlarından biri olan velinin eksik olması sebebiyle nikâh sahih olmaz. Şâfiîler "*...evlenmelerine engel olmayın.*" ayetindeki

77 Buhârî, "Nikâh", 42; Tirmizi, "Nikâh", 18; Muvatta, "Nikâh", 2.

78 Buhârî, "İkrâh", 3; Ebu Dâvud, "Nikâh", 24, 25; Muvatta, "Nikâh", 11.

79 Bakara 2/232.

80 Ahzâb 33/50.

81 Bakara 2/230.

82 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 11-12.

evlenme fiilinin kadına izafetini mecaz olarak anlamış, engel olma durumunu da velinin evlendirmeye yanaşmaması şeklinde yorumlamışlardır.⁸³ Ayetin Ma'kûl b. Yesâr isimli sahabinin kız kardeşini boşandığı eşiyile tekrar evlendirmeye yanaşmaması üzerine inmesi bu görüşü destekleyen delillerden biridir.⁸⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'den aktarılan velisiz nikâh olamayacağı⁸⁵ ve bir kadın velisinin izni olmadan nikâhlanırsa nikâhının batıl olacağına⁸⁶ dair rivayetler de bu görüşü desteklemektedir.

Evlilikte kadına tanınacak yetki konusunda mezhepler arasında görülen bu farklı içtihatları değerlendirmek gerekirse, bâkire kızların evliliği konusunda veliye tanınan cibrî velayet/zorlama hakkı ayetlerde yoktur. Aynı şekilde hadislerde de âkil ve bâliğ kadının rızası olmaksızın velisi tarafından zorla evlendirilebileceğine dair rivayet bulunmamaktadır. Ayrıca nikâhta velinin şart olduğunu belirten hadisler de tenkit⁸⁷ edilmiştir. Diğer rivayetlere ve Asr-ı Saadet'te yaşayan Hansa binti Hizam gibi kadın sahabenin zorla evlendirilmeleri durumunda Hz. Peygamber'in tutumuna bakıldığında onun Cahiliye devrinden kalma Arap âdetini yıkma ve evlilik akdinde asıl hak sahibi olan kadının rızasını gözetme şeklinde bir tutum sergilediği görülmektedir. Bunu yaparken de kadının velisini tamamen dışarıda bıraktığını, ona herhangi bir söz hakkı tanımadığını düşünmek de isabetli olmayacaktır. Zira Hz. Peygamber hadislerinde temkinli hareketin akıl sahipleriyle istişare edilmesiyle olacağına vurgu yapmıştır.⁸⁸ Bu noktada İmam Muhammed'in (ö. 189/805) görüşü olan veli ile kız arasında ortak bir velayet yetkisi kurularak evliliğin iki tarafın da rızası doğrultusunda yapılmasına dair kanaati⁸⁹ daha isabetli gözükmektedir.

83 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7, 193-195.

84 Buhârî, "Talâk", 44; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kurân*, IV, 103-104.

85 Tirmizî, "Nikâh", 14; Ebu Dâvud, "Nikâh", 18-19.

86 Tirmizî, "Nikâh", 14; Ebu Dâvud, "Nikâh", 20.

87 Hanefiler "Hangi kadın velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı batıldır, batıldır" hadisiyle amel etmezler. Çünkü hadisi rivayet eden Hz. Aişe'nin rivayetiyle uygulaması birbirini tutmamaktadır. O kardeşi Abdurrahman'ın kızını babasının yokluğunda bizzat kendisi evlendirmiştir. Hadisi rivayet eden Zühri ise kendisine sorulduğunda böyle bir hadis bilmediği söyler ve velisiz evliliğin caiz olduğunu savunur. "Velisiz nikâh yoktur" hadisine de zayıf olduğu gerekçesiyle itiraz edilir. Çünkü hadisin çeşitli tariklerinden birisi muzdarip, diğeri munkatî ve ötekisi de mürseldir. Mâlikîler ise bu konuda ikiye ayrılmış, bir grup veli izninin sıhhat şartı sayarken bir grup sıhhat değil kemal şartı olarak görür. İbn Rüşd bu ihtilafın konuyla ilgili rivayetlerin hem metin hem de sened yönünden sorunlu olmasından kaynaklandığını söyler. Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 40; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi*, III, 374-375; Şeltût-Sayis, *Mukayeseli Mezhepler Hukuku*, 87-92.

88 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 112.

89 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi*, III, 375-376.

3.3. Nikâhın Şahitler Huzurunda Yapılması

Nikâh esnasında şahitlerin bulunması, eşler arasında ileride ortaya çıkması muhtemel ihtilafların giderilmesine yardımcı olabileceği gibi evliliğin toplumda meşruiyetini sağlaması bakımından da faydaları olacağından bütün hukuk sistemleri tarafından önemsenmiş ve evliliğin duyurulmasına yönelik çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir.⁹⁰ Zikredilen faydalara binaen nikâhın şahitler huzurunda yapılması, kısmen de olsa hem Cahiliyede hem de Asr-ı Saadet'te ihmal edilmeyen temel bir prensip olmuştur. Bu konuda Hz. Peygamber “İki şahit olmadan nikâh caiz olmaz”⁹¹ buyurmuştur.

İslam hukukçuları da hadislerden hareketle nikâh akdinin sıhhati için şahitliği şart koşmuşlardır. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri nikâhın şahitler huzurunda kıyılmasının onun sıhhat şartı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Mâlikîlere göre ise şahitlerin bulunması şart olmayıp aslolan nikâhın duyurulması, ilan edilmesidir. Bunun için de âkil, bâliğ ya da erkek olma şartı aranmaksızın, çocukların ve akıl hastalarının bulunduğu bir yerde ilan edilse bile nikâh geçerlidir. Şayet tanıklar bulunur ve yapılan nikâh akdini gizleme noktasında onlara tembihte bulunulursa o akit geçerli olmaz.⁹² Bu hususta şahitlerin bulunmasını yeterli gören Hanefîlere göre ise yeterli şahitlerin bulunduğu bir nikâh gizlense bile aleni yapılmış hükmünde olup geçerlidir.⁹³

Görülen odur ki, iki kişinin meşru bir yolla hayatlarını birleştirirken bu âna şahit olacak kimselerin aranması ne İslam Hukuku tarafından ilk defa ortaya koyulan ne de Cahiliyeden tevarüs eden bir uygulamadır. Bu, yapılan akdin bir gereğidir. Böylece, olumsuzluk vuku bulduğunda kadının hakkını aramasının zemini oluşturulmuş olmaktadır.

3.4. Mehir

Mehir, evlilik esnasında veya öncesinde peşin verilen ya da sonrasında veresiye de ödenebilen ve evlenecek erkeğin kız tarafına belirli bir para yahut mal verme uygulamasının adıdır. Bölgenin kültürel şartları gereği bedevîlerde mehir olarak daha çok belirli sayıda deve veya kölelik yaygın olduğu için devenin yanında köle

90 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 323-324; Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Uygulamalarıyla Nikâh”, s. 31.

91 Buhârî, “Şehâdet”, 8.

92 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 44; Bilmen, *Hukuki İslâmiye*, II, 28-32.

93 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 30; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, III, 384-385; Sağırıcı, *el-Fıkhü'l-Hanefî ve edilletuhu*, I, 142-143.

verilirdi. Şehirli Araplarda ise mehir dinar veya dirhem olarak verilmekte idi. Cahiliyede mehir kadının babasına ya da velisine ödenen bir bedel mahiyetindeydi. Nişanlanan kıza “sadâk” adı verilen bir hediye verilir; ancak kız mehir olarak hiçbir şey alamazdı. Mehir, evliliğin geçerli olmasının şartı kabul edilir, mehirsiz evlenmeler ayıp görülür ve kadının değersizliğine işaret sayılırdı. Mehir, kadının hür oluşunun, şeref ve asaletinin göstergeleri sayılırdı. Mehirsiz evlenen kadınlar sıradan bir kadın manasında “odalık” olarak kabul edilirdi.⁹⁴ Mehrin evliliğin sıhhat şartı şeklindeki cahiliyedeki anlayış daha sonra Şafii mezhebi gibi bazı fıkıh mezheplerinin görüşlerine de yansımıştır. Zira İslam Hukukunda da mehir, akdin şartı veya rüknü olmasa da evliliğin sonuçlarından olup erkeğe vaciptir. Karı kocanın mehirsiz evlenmesi durumunda mehri misil gerekmektedir.⁹⁵

Cahiliye Araplarının “şiğâr”, “makt”, “bedel” gibi nikâh türleriyle mehri ödemekten kaçma yolları aradıkları ya da kadınlara verdikleri mehri zorla geri almaya çalıştıkları ve bu konuda kadınlara baskı yaptıkları da olurdu.⁹⁶ Özellikle kadının mehrine el koymak için yapılan makt nikâhı yahut kadını başka biriyle evlendirip mehrine el koymaları sıkça rastlanan vâkıalardandı.⁹⁷ Mehir vermemek için başvurulan hilelerden biri de velisi ya da vasisi oldukları yetim kızlarla evlenmektir.⁹⁸

İslamiyet kadim kültürlerden beri mevcut olan mehir olgusunu kendi hukuk ve adalet anlayışıyla yeniden inşa etmek suretiyle devam ettirmiştir. Kur’an, indiği toplum için mehrin ifade ettiği kadının onurunu yüceltme ve saygınlığını koruma anlamını göz ardı etmemiş, ancak çoğunlukla kadınların mağdur olduğu ya da sınırları belirlenmemiş ve kişiden kişiye değişen uygulamalara son verip mehrin çerçevesini özüne uygun bir şekilde yeniden düzenlemiştir. Zira Kur’an hükmünü indirene kadar o toplumda mehir “kadına” değil, “kadın için” onun sahibi olarak görülen velilerine, bir nevi kadının karşılığı olarak verilirdi. İslam, kadına bir eşya muamelesi yapılmasına karşı çıkmış, mehirlerin bizzat kadınlara verilmesini emretmiştir.⁹⁹

İslamiyet’ten önce uygulanan babaların eşlerine/üvey annelere, terekedeki bir mal gibi mirasçı olunması âdeti, sahâbeden Kubeyşe adlı kadına da uygulanmıştır. Kadın bu durumu Hz. Peygamber’e şikâyet etmiş¹⁰⁰ ve kadınlara zorla mirasçı

94 Termâninî, *ez-Zevâc inde'l-Arap*, s. 146; Zenâfî, *en-Nazmü'l-ictimaiyye*, s. 113-114.

95 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 253-254.

96 Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür*, s. 219- 220.

97 Taberî, *Câmi'u'l-beyânfi tefsiri'l-Kur'an*, II, 421.

98 Kurtubi, *el-Câmi'*, VI, 23-24.

99 Nisâ 4/24.

100 Vâhidî, *Esbâb-u nüzulî'l- Kur'an*, s. 151.

olmak ayetle yasaklanmıştır. Aynı ayetin devamında da beğenmedikleri kadınları sırf onlara verdikleri mehirleri geri almak için istemedikleri halde nikâhları altında tutmamaları emredilmiştir.¹⁰¹ O dönemde bazı erkeklerin bir kısmını vermeyi erteledikleri mehri ödemekten kurtulmak için eşlerine zina isnadında bulunmaları da sadece yasaklamakla kalmamış, yasağın ardından gelen ayette Allah Teâlâ “Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapasağlam bir söz de almışken o mehri geri mi alacaksınız?”¹⁰² buyurarak vicdanlara da seslenmiş, böyle bir davranışın ne kadar çirkin ve vefasızca olduğunu beyan etmiştir.

Mehrin nikâh akdinde taraf olan kadına ait bir hak olduğu hususunda fukahâ icma etmiştir.¹⁰³ Zira mehrin bizzat kadına verilmesini emredici kesin hüküm bildiren ayetler¹⁰⁴ olduğu gibi Hz. Peygamber ve ashabından nakledilen söz ve uygulamalar da bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber İslamiyet öncesi ve sonrası yaptığı tüm evliliklerinde¹⁰⁵ mehir vermiştir. Aynı şekilde mehir olarak verecek bir şeyi olmadığını söyleyen ashaptan birine “demir bir yüzük olsa da bul ve getir”¹⁰⁶ diyerek yapılacak evliliği mehirsiz bırakmamış ve evlilikte yerine getirilmeye en layık olan şartın mehir olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁰⁷

Mâlikîler dışındaki üç mezhebe göre mehir, nikâh akdinin rükün veya şartlarından olmayıp, zikredilmemesi durumunda dahi kendiliğinden varlığı (emsal mehir olarak) kabul edilen nikâh akdinin sonuçlarından biridir. Bu sebeple mehirsiz gerçekleştirilen nikâh, kadına mehri misil verilmek suretiyle geçerli olur.¹⁰⁸ Zira Kur’an’da kendilerine mehir tayin edilmeden boşanılan kadınlar hakkında hüküm bulunmakta, bu da mehrin şart ve rükün olmadığını göstermektedir. Sahabe arasında da bu şekilde mehir tespit etmeden evlenen ve zifafa girmeden ölen kimselerin olduğu ve bunların eşleri hakkında Hz. Peygamber’e ve sahabeden ileri gelenlere danıştıkları görülmektedir.¹⁰⁹ Mâlikîlere göre ise mehir, nikâhın rükünlerinden birisidir ve mehirsiz nikâh akdi sahih olmaz.¹¹⁰

101 Nisâ 4/19.

102 Nisâ 4/20.

103 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 252-253.

104 Bk. “Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi (boynunuza bir borç olarak) verin...” Nisâ 4/4.

105 Hz. Peygamber, Hz. Safiyye ile evliliğinde onu azat etmesini mehir olarak kabul ettiğini bildirmiştir. Bk. Buhârî, “Nikâh”, 13.

106 Buhârî, “Nikâh”, 50-51; Müslim, “Nikâh”, 76.

107 Buhârî, “Nikâh”, 52; Müslim, “Nikâh”, 63.

108 Serahsî, *el-Mebûât*, V, 62; Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, 742; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 253, 254.

109 Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, 1224.

110 Desukî, *Hâşiyetü'd-Desukî*, II, 220-221; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 253- 254; Bilmen, *Hukuki İslamiye*, II, 116.

3.5. Nikâh Zamanı

Cahiliye kültüründe evlilik için bazı zamanların uğursuz görülmesi inancı mevcuttu. Araplar iki bayram arasına denk gelen Şevval ayında nikâh kıymaz, bu ayın uğursuzluk getireceğine inanırlardı. Bu inancın oluşmasında yaşanan coğrafyanın etkisi görülmektedir. Bedevî bir kültürde yaşayan Arapların âdet, gelenek ve göreneklere de çöl hayatına göre şekillenmiştir. Bu ayda hamile kalan dişi develerin, kuyruklarını kaldırmak suretiyle çiftleşmekten sakınmaları, zihinlerde bu ayın çiftleşmek için doğru bir zaman olmadığı algısını oluşturmuştur. Ayrıca hamile kalan develerin Şevval ayında sütlerinin kesilmesi gibi, bu ayda karısıyla birlikte olması halinde onu kaybedeceği inancı, bu ayın uğursuz olduğu düşüncesinde etkili olmuştur.¹¹¹

Hız. Peygamber yılın belli bir döneminin uğursuz görülmesi gibi batıl bir inancı reddetmiş; Şevval ayında da nikâh kıyılabilirliğini göstermek adına Hız. Aişe ve Ümmü Seleme ile bu ayda evlenmiştir. Hız. Aişe de özellikle Şevval ayında nikâhlanmayı müstehap saymıştır.¹¹² Bu nedenle fakihlerin çoğunluğu, ihrama girilmiş olma durumu¹¹³ haricinde nikâh için hiçbir vakti haram görmemiştir.¹¹⁴ Böylece Cahiliyede kötü sayılan bir muamele İslam'la ıslah edilmiştir.

3.6. Nikâhın İlanı

İnsan ve toplum hayatının önemli bir hadisesi olan evliliğin bir merasimle kutlanması farklı şekillerde olmakla beraber bu, tarih boyunca var olan bir uygulamadır. Aynı şekilde Arap kültüründe de evliliğin bir törenle duyurulmasına önem verilir, erkeğin ve kadının kabilelerinde düğün törenleri yapılırdı.¹¹⁵

Hız. Peygamber haram olan ilişkiyle helal olan evliliğin birbirinden ayrılması için nikâhın gizli değil açık yapılmasını emretmiş, nikâhın ilanı için halktan pek çok insanın aynı anda bir arada bulunabildiği cami ve mescitleri adres göstermiştir. Bunun yanı sıra oluşabilecek fitnelerin ve su-i zanların önüne geçmek amacıyla nikâhın daha çok insana duyurulmasını sağlayacak def ile ilanın yapılmasını

111 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11: 377; Nevevî, *el-Minhâc*, V, 213.

112 Müslim, "Nikâh", 73; Tirmizî, "Nikâh", 9.

113 Cumhura göre "İhramlı evlenemez, evlendiremez, dünürücü de olamaz." (İbn Mâce, Nikâh: 45; Müslim, Nikâh, 5) hadisinin delaletiyle ihramlı iken nikâh kıyılmaz, kıyılrsa bile sahih olmaz. Hanefîler ise ihramlı için dünürcülüğü ve nikâh akdinin yapılmasını caiz görmüşlerdir. Ancak bu evlilik sözleşme düzeyinde caiz olup zifafa girmek haramdır. Bk. Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, III, 242-243; Sağırıcı, *el-Fıkhu'l-Hanefî*, s. 164-165.

114 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 124.

115 Demircan, *Cahiliye ve Hız. Peygamber Uygulamalarıyla Nikâh*, s. 34.

emretmiştir.¹¹⁶ Asr-ı Saâdet'te defler eşliğinde düğünler yapıldığı hatta bazılarında Hz. Peygamberin de katıldığı rivayet edilmektedir.¹¹⁷ Hz. Peygamber'e Hz. Aişe bir düğün merasimini anlatınca, ona, "gelinle beraber def çalıp şarkı söyleyecek bir cariye göndermediniz mi?" diye sormuştur.

İslam Hukukunda nikâhın duyurulması cumhur ulema tarafından evliliği yasak ilişkiden ayırması ve Allah'ın helal kıldığı güzelliklere sevincin bir göstergesi olması açısından müstehap görülmüştür.¹¹⁸ Düğünün mubah olan ve kötü mahnalar içermeyen şarkılar eşliğinde yapılmasında ise bir sakınca görülmemiştir.¹¹⁹ Zira Hz. Peygamber de Hz. Aişe'ye katıldığı bir düğün için Ensar hanımlarının eğlenceyi sevdiğini söyleyerek düğünde neden eğlence yapmadıklarını sormuştur.¹²⁰ Böylelikle bütün kültürlerde görülen düğünlerin neşe içinde yapılması İslamiyet'te de sınırları aşılmamak kaydıyla devam ettirilmiştir.

3.7. Düğün Yemeği (Velîme)

Düğüne katılanlara verilen düğün yemeği manasındaki velime¹²¹, Cahiliye döneminde de var olan bir âdetti. Düğünün ertesi günü damadın evinde eş, dost ve akrabalarla beraber semtin fakirleri davet edilir ve onlara ziyafet sofrası kurulurdu.¹²² Düğün ikramının zenginliği, düğün sahibinin mali gücü ve cömertlik durumuna göre farklılık arzederdi.

Bu güzel uygulama Asr-ı Saadet'te devam etmiş, Hz. Peygamber evliliklerinde düğün yemeği vermiştir. Mesela o, Hz. Zeynep ile evlendiğinde bir koyun kesmiş,¹²³ Hz. Safiye ile olan evliliğinde ise hurma ve sevik (kavut)¹²⁴ ikram etmiştir.¹²⁵ Evlenecek kişilere de güçlerine göre düğün yemeği ikram etmelerini tavsiye etmiştir. Nitekim Abdurrahman b. Avf evlenirken ona, bir koyun keserek de olsa düğün

116 Tirmizi, "Nikâh", 6.

117 Rubeyyi bt. Muavviz isimli sahabe kadın gelin olduğu günü şöyle tasvir eder: "O gün Hz. Peygamber düğünümü geldi. O sırada iki kız defler çalarak marş söylüyorlar ve Bedir savaşında şehit olan babalarını anıyorlardı. Kızlar söyledikleri sözlerin arasında zaman zaman, 'İçimizde yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var.' Deyince Hz. Peygamber; 'Böyle demeyin. Yarın ne olacağımı Allah'tan başka kimse bilemez.' buyurdu." Bk. İbn Mâce, "Nikâh", 21.

118 Seyyid Sabık, *Fıkhu's-sünne*, II, 148-149; Bilmen, *Hukuki İslamiye*, II, 13.

119 Sabık, *Fıkhu's-sünne*, II, 149; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 124.

120 Buhârî, "Nikâh", 63.

121 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 643.

122 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 64.

123 Buhârî, "Nikâh", 69.

124 Arpa ve buğdaydan ezilmesiyle elde edilen yiyecektir. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 170.

125 Buhârî, "Nikâh", 68.

yemeği vermesini söylemiştir.¹²⁶ Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın düğünlerinde de bu sünnet uygulanmış, Hz. Ali velime işinde lazım olan yarım ölçek arpa alabilmek için zırhını bir Yahudiye rehin bırakmıştı. O gün düğün yemeği olarak, çekirdeği alınmış kuru hurma, un, yağ ve yoğurt benzeri bir şey karıştırılarak yapılan ve adına "hays" adı verilen yemek arpa ekmeği ile birlikte sunulmuştu.¹²⁷

Bu rivayetler nedeniyle fukahâ nezdinde düğün yemeği ikram etmenin meşru ve sünnet olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf meydana gelmemiştir. Zira bu konu Asr-ı Saâdet'te görülen uygulamalarla sabittir. Ancak hukukçular hadislerden ve uygulamalardan hareketle düğün yemeği vermenin ve düğün yemeğine icabet etmenin vacip mi mendûp mu olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in ashabına düğün yemeğiyle ilgili "bir koyun da olsa düğün yemeği verin" şeklindeki emrinin vücûp ifade edip etmediği âlimler tarafından tartışılmıştır. İslam hukukçularının çoğuna göre düğün yemeği vermek sünnet olup verilmemesi durumunda herhangi bir kazaî işlem uygulanmaz. Sadece Hanefiler buna düğün yemeği vermenin büyük bir sevap olduğunu ilave ederler.¹²⁸ Mâlikîlere göre ise düğün yemeği vermek menduptur.¹²⁹ Bu grup düğün yemeği vermenin farz olmadığı, çünkü Hz. Peygamber'in "*malda zekâtтан başka hak yoktur*"¹³⁰ hadisini delil gösterirler. Bu hadis-i şerife göre, mal üzerindeki farziyet sadece zekât için geçerli olup hadislerde geçen diğer maddî tasarruflar sünnet hükmündedir. Şâfiî ve Mâlikîlerdeki bir görüşe göre ise, düğün yemeği vermek vaciptir, zira bu Hz. Peygamber'in hem sözü hem de uygulamasıyla sabittir.¹³¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in "nikâhı duyurunuz"¹³² emri düğün yemeği aracılığıyla yerine getirilmiş olur.

SONUÇ

Evliliğin gerek hazırlık gerek kurulma aşamalarında Cahiliye Dönemindeki örf ve adetlerle birlikte henüz vahyin inmeye devam ettiği Asr-ı Saadet'teki uygulamaların ve bunların İslam Aile Hukukuna yansımalarının incelendiği bu makalede, öncelikle İslam'ın nazil olduğu çevrenin örfünü, adet ve kültürünü gözetildiği anlaşılmaktadır. Aksi takdirde toplumun geliştirmiş olduğu sosyal düzen ve

126 Buhârî, "Nikâh", 68; Müslim, "Nikâh", 79- 81.

127 Köksal, *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hazreti Muhammed*, IV, 57.

128 *el-Mevsuatü'l-fikhiyye*, "Velime" 4V, 233.

129 Desukî, *Hâşiyeti'd-Desukî*, II, 337.

130 İbn Mâce, "Zekât", 3.

131 Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 323; Desukî, *Hâşiyeti'd-Desukî*, II, 337.

132 Tirmizi, "Nikâh", 6.

değerlerin tamamen yok sayılarak, kendilerine tamamen yabancı yeni bir sistem devamlılık arzetyemeyecektir. Dolayısıyla İslam dini de, yeni bir evlilik hukuku ortaya koyarken, indiğı toplumun evlilikle ilgili âdet ve geleneklerini dikkate almış, kendinden önce var olan yapıyı kökten yok etmemiştir.

Evlilik öncesi, evlenme ve evlilik sonrası gibi üç farklı aşamadan oluşan aile kurma eyleminde, evlilik öncesi süreçten evlilik akdinin gerçekleşmesine kadar var olan birçok cahilî uygulama, İslamiyet'ten sonra da ıslah edilerek devam ettirilmiştir. İslam Aile Hukukunda görülen ailenin ataerkil bir yapıya sahip olması, evlilik öncesi nişan geleneğı, mehir, devamlı evlenme engeli bulunan kimseler, eşler arasında denklik aranması, nikâhın şahitler huzurunda yapılması ve düğün yemeğı verilmesi gibi hususlar kısmen de olsa Cahiliye aile yapısında var olan uygulamalardır. Cahiliye döneminde görülen çeşitli nikâh uygulamaları ise tamamen ortadan kaldırılmış, sadece Araplar arasında da yaygın olan sahih evlilik meşru görülmüştür. Netice olarak İslam, insanların maslahatına uygun düzenlemeler getirmek suretiyle yıkıcı değil yapıcı olma yoluna gitmiştir. Hz. Peygamber "Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim" buyurması da bu hakikati ifade etmektedir.

İslamiyet'ten önce Arap Yarımadası'nda köklü bir siyasi yapı ve devlet düzeni olmadığından, tüm Araplar için geçerli bir hukuk sisteminden de söz edilememektedir. Dolayısıyla o dönemde aile hukukuyla ilgili uygulamalar, toplum tarafından benimsenen örf ve âdetlere dayanmaktadır. Bu örf ve âdetler de kabilelerden kabileye değişiklik göstermektedir. Cahiliyedeki aile yapısından farklı olarak, İslam'da kurulan aile yuvası çok ciddi hukukî çerçeveye sahiptir. Nitekim Kur'an'ın diğer hukuk alanlarıyla ilgili ortaya koyduğu hükümler daha genel ifadeler içerirken, aile hukukuyla ilgili olanlar, konuyla ilgili ayrıntı sayılabilecek pek çok hüküm de içermektedir. Bunun yanı sıra fakihlerin herhangi bir boşluk bırakmamak adına nasslardan hareketle yeni kâideler ortaya koymaları, İslam Aile Hukukunu sistematik hale getirmiştir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk es-San'ani, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami. el-Meclisü'l-İlmi, Beyrut, 1983, I-X.
- Acar, H. İbrahim, "İslam Hukuku Açısından Nişanlanma," *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 23, Erzurum, 2005.
- Ali, Cevâd, *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1971, I-X.
- Alûsî, Ebû'l- Meâli Cemâleddin Mahmûd Şükri b. Abdullah, *Buluğü'l-ereb fi marîfeti ahvâli'l-Arab*, Ts.h. Behcet el-Eserî. Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-Mısriyye, ts., I-III.

- Apak, Adem, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu: Sosyal, Kültürel ve İktisadi hayat*, edt. Mustafa Çağrırcı. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi /KURAMER, 2017.
- Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i kitap Örf ve Adetleri*, 2. Baskı. Beyan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata', Dâru'l-Kütübî'l- İlmiyye, Beyrut, 20013, I-XI.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, I-VIII.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu 's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2011.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İyâz, *el-Fıkh ale'l- mezâhibi'l- erbaâ*, Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, Beyrut, 2003, I-V.
- Çeker, Orhan, "Süt Akrabahğı", *İlim ve Sanat Dergisi*, Sy. 31, 1992.
- Çolak, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, 3. Baskı. Öncü Basımevi, Ankara, 2017.
- Dalgın, Nihat, "İslam Hukuku Açısından Müslüman Bayanın Ehl-i Kitap Erkekle Evliliği", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sy. 2, 2003.
- Demircan, Adnan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", *Diyanet İlmî Dergi*, Sy. 49/3.
- Desûkî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd- Desukî ale'ş-Şerhi'l-kebir*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts., I-IV.
- Dindi, Emrah, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür: Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Müt'a", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 174-180.
- Ebû Zehre, Muhammed, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, Dârü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1950.
- *Tanzîmü'l-İslâm li'l-müctema'*, Dârü'l-fikru'l-Arabi, Kahire, 1965.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, thk. Şuayb el- Arnavût – M. Kamil Kurunbilî – Şâdi Muhsini'ş- Şiyab, Dâru'r- Risaleti'l- Alemiyye, Beyrut, 2009, I-VII.
- el- Mevsuatü'l-fıkhiyye*, Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf veş-Şuuni'l-İslâmiyye, 45: 233.
- Hallâf, Abdulvahhâb, *Ahkâmu'l-ahvâli'ş-şahsiyye fiş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1990.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Trc. Salih Tuğ, 5. Baskı. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1993, I-II.
- Hudari Bek, Muhammed, *Nûru'l-yakîn fi sireti Seyyidi'l-mürselin*, thk. Hamdi Zemzem, Beyrut-Dımeşk: Dâru'l-İman, 1988.
- İbn Habîb, Ebu Ca'fer Muhammed b. Habîb İbn Ümeyye b. Amr, *Kitabü'l- Muhabber*, Ts.h. Ilse Lichtenstadter, Beyrut, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts..
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah, *el-Muğni*, Thk. Abdülmuhsin et-Türki - Muhammed el-Hulv, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1999, I-XV.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, Kahire, ts..

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali, *Lisânu'l-Arab*, Dâr Sâdır, Beyrut, ts., I-XV.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l müctehid ve nihayetü'l-muktesid*, thk. Ferid Abdülaziz el- Cindî, Dâru'l- Hadis, Kahire, 2004, I-II.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid, *Şerhu Fethü'l- kadîr*, Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, Beyrut, 2003, I-X.
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, I-III.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedaiu's-sanâi fi tertibiş-şerâi*, thk. Muhammed Muavvaz-Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I-X.
- Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyyet: Medine devri*, İstanbul, Köksal Yay, 2005, I-VIII.
- Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l- Kur'ân*, thk. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 2006, I-XXIV.
- Malik, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi't- Turâsi'l- Arabî, 1985, I-II.
- Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İstanbul, Sönmez Yayıncılık, ts..
- Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyri, *el-Câmiu 's-Sahih*, thk. Nazr b. Muhammed el-Fâriyâbî Ebu Kuteybe, y.y. Daru't- Taybe, 2006.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc fi şerhi sahihi Müslim b. Haccâc*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2010, I-XVIII.
- Sabık, Seyyid, *Fikhu's-sünne*, Kahire, el- Feth li'l-i'lâmi'l- Arabî, 2004, I-III.
- Sağırçî, Esad Muhammed Saîd, *el-Fikhu'l-Haneî ve edilletuhu*, Dımeşk, Mektebetü'l- Gazâlî, 1999, I-II.
- Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Beyrut, Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, 1994, I-V.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed, *Tuhfetü'l-fukaha*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994, I-III.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsut*, thk. Ebu'l-Vefa el-Afgânî, Karaçi: İdâretu'l-Kur'an ve'l-ulûmu'l-İslâmiyye, ts., I-XXX.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut, Dâru'l-Mârife, 1990, I-VIII.
- Şeltût, M. Mahmut - Sayis, M. Ali, *Mukayeseli Mezhepler Hukuku*, trc. Sait Şimşek, İstanbul, İlim Yayınları, ts..
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Havlânî, *Neylü'l-evtâr şerhi Münteka'l-ahbâr*, thk. Râid b. Dabrî. Beyrut, Beytül-Efkârîd-devliyye, t.y, I-VIII.
-, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Fethü'l-kadîr: el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsir*, Beyrut, Dârü'l-Mârife, 2007, I-V.
- Şirbinî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l- muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Muhammed Halil Aytânî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1997, I-IV.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, y.y., Dâru'l-Hicr, 2001, I-XXVI.
- Tayşi, Mehmet Serhan, "Kiyâfe", *DİA*, XXV, İstanbul 2002, s. 508.

Termâninî, Abdüsselam, *ez-Zevâc inde'l-Arab fi'l-câhiliyye ve'l-İslâm*, Haleb, Dâru'l-Kalemi'l-Arabi, 1989.

Uraler, Aynur, "Zeyneb", *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, s. 355-356.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, *Esbâb-ı nüzüli'l- Kur'an*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl, Beyrut, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

Zebidî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdülkerim İbrâhim Azbavî, Kuveyt, Vizâratü'l-İ'lam, 1972, I-XXXX.

Zenâtî, Mahmûd Selam, *en-Nazmu'l-ictimaiyye ve'l-kânuniyye fî biladi'n-nehreyn ve inde'l-Arab kable'l-İslâm*, 5. Baskı, Kahire, y.y, 1971.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l- İslâmi ve edilletuhû*, Dımaşk, Dâru'l-Fikr, 1985, I-VIII.